

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان :

A Theoretical Approach to Restoration of Zoroastrian's Tower of Silence (Dakhma) in Iran (A Case study of Zoroastrian's tower of silence of Kerman)

در همین شماره مجله به چاپ رسیده است

راهبردی نظری برای باززنده‌سازی دخمه‌های زرتشتیان در ایران (نمونه موردی: دخمه زرتشتیان کرمان)

منصور خواجه‌پور*، زینب رئوفی^۲

۱. کارشناس ارشد مرمت بناها و بافت‌های تاریخی، عضو هیأت علمی گروه مرمت دانشکده هنر، دانشگاه شهید باهنر کرمان، ایران.

۲. کارشناس ارشد مرمت بناها و بافت‌های تاریخی، عضو هیأت علمی گروه مرمت دانشکده هنر، دانشگاه شهید باهنر کرمان، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۸/۰۱ تاریخ اصلاح: ۹۶/۱۱/۰۳ تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۱/۲۴ تاریخ انتشار: ۹۷/۰۴/۰۱

چکیده

دخمه زرتشتیان کرمان یکی از آثار معماری بسیار ارزشمند آیینی در مجاورت شهر کرمان است که قدمت آن به سال‌های ۱۲۳۳ تا ۱۲۶۱ هجری شمسی می‌رسد. در کنار آن دخمه قدیمی‌تر و اصلی قرار گرفته که تاریخ ساخت آن به احتمال بسیار مربوط به دوران ساسانی است. از حدود سال‌های ۱۳۲۰ هـ.ش که شیوه دفن زرتشتیان به دلایل بهداشتی و اجتماعی تغییر کرد، این دخمه نیز متروکه شده و به مرور زمان در وضعیت حفاظتی نامطلوبی قرار گرفته است. بر مبنای نظریات حفاظت معاصر، همواره یکی از بهترین راه‌حل‌های حفاظت میراث معماری، در صورت امکان بازگرداندن آنها به زندگی معاصر و مورد توجه قرار دادن آنهاست. برای حفاظت از یک اثر معماری بر مبنای تئوری‌های کلاسیک و معاصر سه راه حل عمده وجود دارد: اول حفاظت پیشگیرانه با تمرکز بر حفظ وضعیت کالبدی بنا در وضع موجود و جلوگیری از تغییر و تأثیر عوامل محل بر آن، دوم حفاظت در قالب باززنده‌سازی و ارایه کاربری قبلی اثر در جهت تداوم حیات آن و سوم حفاظت در قالب باززنده‌سازی و ارایه کاربری جدید و مرتبط با اصالت و هویت بنا. هر یک از روش‌های فوق مسایل و مشکلاتی را در پی خواهد داشت که بسته به بنایی که در آن به کار گرفته می‌شود متفاوت است و مستقیماً به ارزش‌های مختلف و شرایط و ویژگی‌های کالبدی و غیر کالبدی بنا بستگی دارد. هدف از این پژوهش بررسی روش‌های فوق و دستیابی به روش مداخله‌ای مناسب برای حفاظت دخمه زرتشتیان کرمان است که بتواند همزمان به بیشترین مقدار ممکن هم ارزش‌های بنا را حفظ کرده و هم به نیاز مخاطبین پاسخگو باشد. روش تحقیق در این مقاله پژوهش موردی است. ابتدا اطلاعات مربوط به ارزش‌های دخمه زرتشتیان کرمان با استفاده از روش میدانی و مطالعات اسنادی گردآوری شده و پس از آن این ارزش‌ها با استفاده از روش تحلیل کیفی در جهت دستیابی به روش مناسب برخورد با اثر تحلیل و بررسی و بر پایه استدلال منطقی نتیجه‌گیری شده است. در پایان و با توجه به بررسی ارزش‌های گوناگون اثر از یک سو و نیازهای ذی‌نفعان از سوی دیگر و همچنین بررسی هر یک از سه روش مذکور در بازگرداندن اثر به زندگی معاصر و قدرت هر یک در انتقال و حفظ ارزش‌ها و همچنین پاسخگویی به نیازهای ذی‌نفعان، راه حل سوم، یعنی بازگرداندن آن به زندگی معاصر با ارایه یک کاربری جدید و با توجه و تأکید بر اصالت و هویت اثر نتیجه‌گیری شده است.

واژگان کلیدی: دخمه، باززنده‌سازی، حفاظت، زرتشتیان.

* نویسنده مسئول. mkhajepour@uk.ac.ir ۹۱۳۳۴۳۲۰۳۲۰

مقدمه و بیان مسئله

نیز نگاهی متفاوت را می‌طلبد. نگاهی که تا به امروز به جز برخورد تعمیری و حفاظتی با رویکرد تداوم مقطعی و موضعی کالبد این دسته از بناها نتیجه دیگری در پی نداشته است؛ از جمله پروژه‌های دانشجویی مرمتی و حفاظتی که در مورد این دخمه و دیگر دخمه‌ها نوشته و یا توسط ادارات میراث فرهنگی شهرستان‌ها تدوین و اجرا شده است.

سؤال پژوهش

در مسیر پژوهش حاضر سعی بر این است تا به این پرسش پاسخ دهیم که بناهای مذهبی- آیینی دخمه‌های زرتشتیان در ایران که کاربری اصلی آنها منسوخ شده، به عنوان یکی از منابع میراث فرهنگی در ایران، به چه شیوه‌هایی می‌توانند موضوع حفاظت قرار گرفته و کدام روش برای بازگرداندن آنها به زندگی معاصر در جهت حفاظت مناسب‌تر است؟

فرضیات تحقیق

دخمه‌های زرتشتیان ایران (و به طور خاص دخمه کرمان) به عنوان میراث فرهنگی و تاریخی ارزشمند این کشور، ارزش‌های ویژه‌ای برای حفاظت و باززنده‌سازی دارند. بازگرداندن بناها و آثار تاریخی به جریان زندگی معاصر و مورد توجه قرار دادن آنها می‌تواند در حفظ هویت، اصالت و ارزش‌های کالبدی و غیر کالبدی آنها مؤثر باشد.

روش تحقیق

در این تحقیق که پژوهش موردی و از نوع کاربردی است، اطلاعات اولیه از طریق مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای، مطالعات اسنادی و پژوهش در جهت اثبات چیستی دخمه و ارزش‌های آن و همچنین نیازهای ذی‌نفعان گردآوری شده است. سپس نتایج حاصل با استفاده از روش تحلیل کیفی در جهت دستیابی به روش مناسب برخورد با اثر تحلیل و بررسی و بر پایه استدلال منطقی نتیجه‌گیری شده است.

زرتشت

براساس یکی از روایات معتبر از نظر ناس، زمان زندگی زرتشت به ۶۶۰ قبل از میلاد باز می‌گردد. بنابر روایتی دیگر، وی در ۱۰۰۰ پیش از میلاد در غرب ایران متولد شده و در بخش‌های شرقی آن به کار دعوت پرداخته است (ناس، ۱۳۷۷: ۴۵۳). براساس اسناد دیگری که کهن‌ترین آنها از کسانتوس لیدیایی است زرتشت حدود ۶۰۰ سال پیش از لشکرکشی خشایار شاه به یونان می‌زیسته است (نیبرگ، ۱۳۸۳: ۲۷).

دخمه‌گذاری^۱ (تدفین): برخی از پژوهشگران معتقدند که رفتار با جسد در گذشتگان در آیین کهن ایرانی و زرتشتی قدیم را نمی‌توان تدفین خواند^۲ چرا که در تعالیم زرتشت

پس از ورود اسلام به ایران، آیین زرتشت از ادیان باستانی ایران، به عنوان یکی از اقلیت‌های دینی در کنار دین اسلام به حیات خود ادامه داد. در این میان، پیروان آیین زرتشت بسیاری از مراسم و آیین‌های خود را حفظ کرده و در طی قرون پس از اسلام، تا حد امکان به آنها عمل کرده‌اند (زرین کوب و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۵-۳۴). اما آیین تدفین و یا به عبارت بهتر «دخمه گذاری» یا «خاک‌سپاری» در این مدت، به دلیل مسایل مختلف اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی از حدود سال‌های ۱۳۲۰ به بعد دچار تغییراتی شده و شیوه دفن مردگان با روشی شبیه به دفن مردگان در آیین اسلام جایگزین شد (علی‌پور، ۱۳۸۵).^۱ این تغییر موجب شد تا دخمه‌های زرتشتیان کاربری خود را از دست داده و در شکل بناهایی مخروبه و متروک به حال خود رها شوند. در پی این رویداد، بسیاری از این دخمه‌ها از بین رفته و آنچه که باقی مانده دچار آسیب‌های بسیار جدی کالبدی و ساختاری شده و با آنکه این گونه معماری، ثروتی فرهنگی و بومی به شمار می‌آید که مجموعه‌ای از ایدئولوژی‌ها و ساختارهای فکری مربوط به یکی از مهم‌ترین ادیان الهی در ایران باستان در آن تجسم یافته است، امروزه نمونه‌های بر جای مانده از آن در معرض نابودی قرار گرفته‌اند. نمونه‌هایی که نه به عنوان یک «کلیت»، بلکه با عنوان یک «موجودیت»، پذیرنده پژوهش‌های بازساختی هستند (فلامکی، ۱۳۹۵: ۹۵). مهم‌ترین دلیل این عدم توجه تغییرات فرهنگی و آیینی چه به صورت کلی در جامعه ایران و چه در جامعه زرتشتیان در شکل تغییر در آیین کفن و دفن و در نتیجه از دست دادن کاربری اصلی بناست.

پیشینه تحقیق

مودی، بویس، هینلز و زرن در خارج از ایران و اوشیدری، چایچی، مزداپور، سروشیان و علی‌پور به زبان فارسی از مهم‌ترین کسانی هستند که در مورد آیین زرتشت و رسوم آن به تحقیق پرداخته‌اند. از سوی دیگر موضوع حفاظت بناهای تاریخی و محوطه‌های باستانی نیز از اواسط قرن هجدهم که به صورت دانشی آکادمیک فرآیند شکل‌گیری خود را آغاز کرده (فلامکی، ۱۳۸۰: ۱۱). و تا به امروز توسط اندیشمندان همچون بویی تو، جووانونی، براندی، فیلدن، اشارست و بسیاری دیگر به آن پرداخته شده است. اما آنچه موضوع این مقاله و سایر دخمه‌های داخل کشور ایران را از دیگر دخمه‌های زرتشتی خارج از ایران جدا کرده است نوع نگرش محدود به دلیل تغییر روش و مناسک مربوط به کفن و دفن در آیین زرتشت و در نتیجه بلا استفاده بودن آنها است. موضوعی که در مبانی نظری و تکنیک‌های مرمتی

تصویر ۲. دخمه مانکجی لیمجی (سمت راست). دخمه ساسانی (سمت چپ) و ساختمان مراسم (مرکز). مأخذ: نگارندگان

تصویر ۳. پلان دخمه مانکجی لیمجی. مأخذ: نگارندگان.

و عده‌ای نیز به هند مهاجرت کردند (همان: ۳۷۶ - ۳۷۲). زرتشتیان هند (معروف به پارسیان هند) که توانسته بودند موقعیت اجتماعی قوی را به دست آورند پس از خبر شدن از اوضاع زرتشتیان ایران در دوران قاجار، انجمنی با عنوان «انجمن بهبودی حال زرتشتیان ایران» تشکیل داده و نماینده‌ای به نام «مانکجی لیمجی هوشنگ هاتریا» را به ایران فرستادند تا در جهت بهبود حال زرتشتیان ایران اقداماتی را انجام دهد (نائبیان، ۱۶۰-۱۲۹). مانکجی در سال ۱۲۳۳ هـ.ش (۱۲۷۱ هـ.ق) و در زمان ناصرالدین شاه قاجار به ایران آمده و نزدیک به ۲۸ سال در ایران به اصلاح امور زرتشتیان پرداخت که از جمله اقدامات وی بازسازی دخمه‌های یزد و کرمان بود (همان، به نقل از بویس: ۴۲۷ و ۴۲۸). دخمه شهر کرمان معروف به دخمه مانکجی در حومه شهر و در نزدیکی روستای سیدی در مسیر کرمان - یزد و در فاصله ۱۵ کیلومتری شمال شهر کرمان، بر فراز کوهی کم ارتفاع

دفن کردن مردگان گناهی بزرگ به شمار می‌رود (علی‌پور، ۱۳۸۵: ۵۱). زیرا جسد و هر چه را که با آن در تماس باشد آلوده و ناپاک می‌دانستند و معتقد بودند اگر جسد با خاک در تماس باشد آن را آلوده می‌کند (آذرگشسب، ۱۳۴۸: ۴۲). عناصر اربعه در آیین زرتشتی خاک و آب و آتش و باد بوده و در این دین آلوده کردن آنها جایز نیست. به همین دلیل باید جسد را در دسترس جانوران لاشه خوار یا در بالای برج‌های خاموش گذاشت (چایچی، ۱۳۸۱: ۳). به همین منظور زرتشتیان برای دفن (از بین بردن) اجساد مردگان خود از محل‌هایی به نام دخمه (برج خاموش) استفاده می‌کردند؛ اجساد مردگان را درون دخمه می‌گذاشتند تا توسط حیوانات و پرندگان گوشت خوار از بین رفته و سپس استخوان‌ها را در بخش میانی دخمه با عنوان استودان می‌ریختند. در ادبیات ایران نیز اشاراتی پیرامون آیین دخمه‌گذاری مردگان وجود دارد^۴ بیرون نهادن پیکر بی جان در جهان آیینی بسیار رایج بود. چون اسکندر به باختر رسید، دید روستاییان و شهریان پیکرهای بی جان را در گذرگاهی می‌اندازند و همانجا می‌ماند. ژوستن آشارا گوید که «پیکر مردگان» را معمولاً در هوای باز می‌گذارند تا طعمه مرغان و سگان شوند آنگاه استخوان‌های عاری از گوشت را به زیر خاک می‌کنند (قدیانی، ۱۳۹۲: ۳۱۸؛ (تصاویر ۳ و ۴)

دخمه زرتشتیان کرمان

پس از ورود اسلام، با وجود محدودیت‌ها، زرتشتیان بخش‌های زیادی از آیین‌های خود را نگاه داشتند و اگرچه اجزای رسوم آیینی آنها احتمالاً دچار تغییراتی شد، بنیان و شالوده آنها همواره ثابت باقی ماند (مزدآپور، ۱۳۸۳: ۱۴۷). به تدریج زرتشتیان فارس و خراسان به سیستان و مکران رفته

تصویر ۱. موقعیت دخمه زرتشتیان نسبت به شهر کرمان. مأخذ: Google earth

ساخته می‌شدند تا باد، بوی مردار و آلودگی و میکروب را به شهر انتقال ندهد» (شینئی غلام‌پور، ۱۳۹۳).

• از شناسایی حقایق تا حفاظت اثربازشناسی حقایق و معانی بیرونی محوطه تاریخی دخمه زرتشتیان

به خاطر کلیت نفی شده اثر به دلیل رخ دادن تغییرات بسیار در مبانی فرهنگی محیط در بردارنده آن، مطرح کردن موضوع حفاظت و پرداختن به آن امری بسیار پیچیده و دشوار است. در هر کشوری قانون‌گذاری‌ها در خصوص شیوه‌های برخورد با بناهای تاریخی که بخشی از گستره بزرگ میراث فرهنگی هستند به طور متفاوت و با احترام به اینکه میراث فرهنگی چگونه طبقه‌بندی شده و همچنین سطح حمایت و تعهدات قانونی تصمیم‌گیرندگان مختلف تا چه اندازه‌ای است سازماندهی می‌شود (Orbasli, 2007: 74). تجارب موجود در حیطة حفاظت معماری بیانگر این موضوع است که هرگاه با در نظر گرفتن زمینه‌های محیطی و قانونی اثر (اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ...) دلایل توجیه‌کننده کافی و معتبری جهت امر حفاظت یک اثر وجود داشته باشد؛ هماهنگی بین اهداف منطقی‌تر و پایدارتر و انجام عملیات حفاظت با موفقیت بیشتری همراه خواهد بود.

• بازشناسی حقایق و معانی درونی محوطه تاریخی دخمه زرتشتی

بررسی و مطالعه این حقایق در جهت تعیین روش و استراتژی حفاظت ضروری است. حقایق دوران زندگی اثر از آغاز شکل‌گیری تا پایان حیات الف: ایفاء نقشی فعال، در طول زمان‌های مختلف در میان به یکی از نیازهای مهم و ضروری و اجتناب ناپذیر زندگی آنان (داشتن مکانی برای دفن درگذشتگان). ب: بهبود و سامان‌دهی محوطه با احداث بناهای جدید (دخمه و خيله) در دوران قاجار حقایق دوران بعد از حیات مجموعه. ج: متروکه شدن^۷ و زوال یافتگی بنا که به دلیل تغییرات صورت گرفته در شیوه‌های تدفین در آیین زرتشت در دوران معاصر رخ داده؛ «هنگامی که یک بنای تاریخی متروک می‌شود، دوران زوال آن آغاز می‌شود»؛ (Ashurst, 2007: xxx) د: احساس عدم نیاز به داشتن توجه شایسته به یک محوطه تاریخی و باستانی - به عنوان منبع میراث - از سوی مردم و مسئولین و حتی مالکین اثر (جامعه زرتشتیان)، برای بازگرداندن آن به جریان زندگی، به شکلی که منجر به حفاظت و بهره‌وری مناسب از آن شود. موضوعی که می‌تواند روند زوال اثر را تسریع کند.

• چگونه مجموعه را حفاظت کنیم؟

فهم این دارایی ملی و دانستن تاریخ و معنای آن، گامی اساسی در جهت اقدام برای چگونگی حفاظت این اثر تاریخی است. در تشخیص میزان اهمیت حفاظت بنا مؤلفه‌های متعددی از جمله: تصویر جایگاه فرهنگی، اجتماعی،

تصویر ۴. دخمه مانکجی؛ اتاق دخمه بان در گوشه پایین سمت راست دیده می‌شود. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۵. بقایای دخمه قدیمی؛ دید از دخمه مانکجی. شهر کرمان در جنوب و در پس زمینه عکس دیده می‌شود. مأخذ: نگارندگان.

و در کنار دخمه قدیمی کرمان قرار گرفته است (تصاویر ۱، ۲ و ۵).

در قسمت پایین این دخمه‌ها ساختمان‌های مربوط به آنها دیده می‌شوند. ساختمان‌هایی که در آنها مراسم آیینی و مذهبی انجام می‌شده (آتشگاه) و ساختمانی که دخمه‌بان (دخمه سالار)^۵ در آن زندگی می‌کرده است (تصویر ۴). دخمه ساسانی آسیب‌های فراوان دیده اما بقایای آن هنوز پابرجاست (تصویر ۵)، در صورتی که ساختمان دخمه مانکجی تقریباً سالم مانده است.

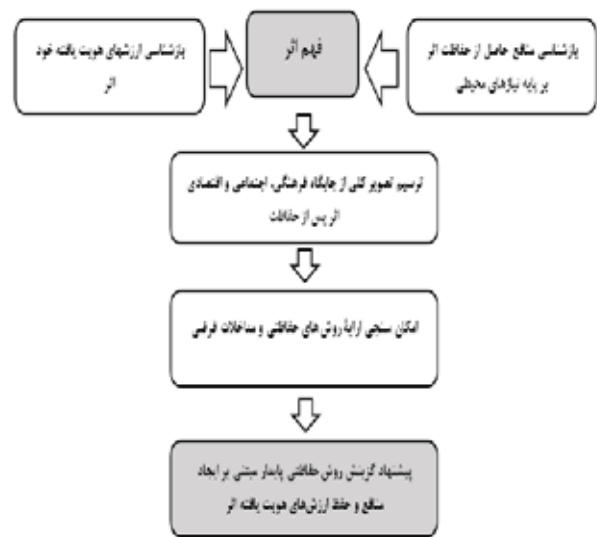
«به طور کلی، معماری دخمه‌ها از لحاظ کالبدی شامل پنج قسمت است: دیوار برج دخمه، استودان، پاوی، پلکان و درب ورودی و اتاق دخمه‌بان. از آنجا که دخمه باید سالیان طولانی دوام بیاورد، در ساخت آن از سنگ لاشه و ملات کاهگل استفاده شده است. در کف بنا نیز به منظور جلوگیری از آلوده شدن عنصر مقدس خاک، از سنگ استفاده شده تا اجساد روی سنگ قرار بگیرند. از دیدگاه مکان‌یابی نیز با انتخاب محلی دور از شهر و آبادی و با تأکید بر قرار نگرفتن در معرض بادهای غالب شهر، دخمه‌ها بر روی بلندی

بپذیریم که حفاظت نوعی رفتار و برخورد حساس با اثر تاریخی واجد ارزش میراثی است، تعیین مراتب ارزش گذاری بر روی موجودیت اثر تاریخی، موضوعی است که براساس آن مسیر حفاظت با صحت و واقع بینی بیشتر، بالاترین کیفیت ممکن و با خطای کمتری به سرانجام می رسد. حفاظت میراث فرهنگی در همه اشکال و همه دوره های تاریخی، ریشه در ارزش های نسبت داده شده به میراث دارد (ICOMOS, 1994). هر بنای تاریخی که به نوعی منبع میراث به شمار می آید پیامی انسانی- هنری دارد که باید توسط مطالعه تاریخی بازخوانی شود، به این مفهوم که، ارزش های علمی، تاریخی و عاطفی بنا که به ترتیب با شیئیت، قدمت و پیام انسانی در ارتباط هستند، به تمامیت و با بهره گیری از روش های علمی و شهودی کشف، طبقه بندی و مورد سنجش و ارزیابی قرار گیرند. بازناسی این ارزش ها به عنوان بنیان و اساس تمامی تصمیم گیری ها و اقدامات در امر حفاظت هر اثر فرهنگی و تاریخی و مرحله ای مهم در شناخت آن است. این امر با همه دشواری ها و پیچیدگی هایش زمینه حفاظتی حرفه ای، علمی و با تأثیر بالا را فراهم می آورد. بنا بر گفته ویناس: «اخلاقیات معاصر به دنبال حفاظت با سطح تکنولوژی بالا نیستند بلکه به دنبال حفاظت با تأثیر بالا هستند». مهدی حجت در کتاب میراث فرهنگی در ایران و به نقل از فیلدن بیان می کند: «انتخاب هدف های خاص، چگونگی مواجهه و میزان دخالت در اموال، اعم از منقول و غیر منقول مستقیماً بستگی به ارزش هایی دارد که توسط جامعه برای اموال فرهنگی مختلف تصویب شده است» (حجت، ۱۳۸۰: ۹۵). توانایی ما در درک ارزش های منتسب به میراث، در یک بخش منوط به درجه ای از منابع اطلاعاتی است که ممکن است درباره این ارزش ها به شکلی معتبر و دارای صحت درک شده باشد (ICOMOS, 1994). در تعیین و رده بندی این ارزش ها در خصوص مجموعه تاریخی برج خاموشان کرمان، به روش تحلیل کیفی، از طبقه بندی های صورت گرفته در گونه شناسی ارزش ها در اسناد، متون و منابع نگاشته شده توسط تئوری پردازان و اندیشمندان کلاسیک و معاصر علم حفاظت و مرمت از جمله: فیلدن، ویناس، براندی، فلامکی و اوربازلی در (جدول ۱) به شرح زیر استفاده شده، سپس تحت عنوان ارزش های هویت یافته در محوطه تاریخی دخمه ها در (جدول ۲) طبقه بندی شده و در نهایت اعتبار و صحت آنها به شکلی کیفی مورد تفسیر واقع شده است. اگرچه در تمام مراحل این تفسیرهای کیفی این باور وجود دارد: این احتمال وجود دارد که قضاوت ها درباره ارزش های نسبت داده شده به اموال فرهنگی، به همان اندازه منابع اطلاعاتی مرتبط با آن، از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت باشد. ارزش های باستان شناختی، سندیت و قدمت تاریخی مکان (امکان

اقتصادی و ... بنا پس از حفاظت در محیطی که در آن زاییده شده و عمر خود را سپری کرده است تأثیر گذارند؛ «برخلاف دیدگاه های نسبتاً مطلق گرایانه تئوری های کلاسیک برای تشخیص اهمیت جایگاه بنا که بیشتر متمرکز بر روی خود اثر و حمایت و حفاظت کالبد و ساختار آن در مقابل زوال بیشتر هستند، تئوری های معاصر حفاظت، نگاهی نسبت گرایانه تر (Vinas, 2005: 213) و البته وسیع تر، عمیق تر به موضوع دارند و به دور از هرگونه تعصبی سنجش جمیع شرایط ملموس، غیرملموس و معنایی محیط بر اثر را لازمه کار می داند. بنابراین حفاظت را امری موضوعی و مفهومی می شناسد و برای توجیه حفاظت اثر، به دنبال تمامی عواید مثبتی است که در نتیجه حفاظت آن نصیب جامعه میزبان اثر می شود. مقصود از این عواید: منافع ملی، منطقه ای، بومی (محلی)، فرهنگی، اقتصادی و ... است. این دقیقاً همان بخش واقع گرایانه حفاظت است که باید در مقابل بخش هنری آن به توازن برسد و تنها در این صورت است که حفاظت می تواند پایدار بودن اثر (حفظ معانی حقیقی اثر) و نیز پایدار بودن خود را با حمایت های قانونی از سوی مدیران و مسئولان به دنبال داشته باشد (تصویر ۶)

• حفاظت مبتنی بر ارزش ها (ارزش های منتسب به میراث فرهنگی)

اگر فرآیند حفاظت یک اثر تاریخی را آن هنگام که اثر مورد توجه خاص برای حامیان میراث فرهنگی قرار می گیرد به عنوان فعالیتی زمان بر، دشوار و پیچیده در نظر بگیریم،

تصویر ۶. روند گزینش روش حفاظتی پایدار در دخمه زرتشتیان کرمان. مأخذ: نگارندگان.

قدیمی (ساسانی) که به نظر می‌رسد با نگاهی عملکرد گرایانه برای برآورده کردن نیاز آدمیانی که در یک سکونتگاه جمعی می‌زیسته‌اند را همراه با حرمت‌گذاری برای نوع انسان به شکلی بومی - محلی پاسخگویی کند. در حالی که در دخمه جدید (مانکجی) که با هدف تداوم و سامان‌دهی مفاهیم معنوی موجود در آیین زرتشت و جامعه زرتشتیان ایران بنا نهاده شده است، به جنبه‌های فرمالیستی معماری نیز اهمیت داده شده تا اثر با تکرار الگویی یکسان (گزینش فرم دایره برای پلان دخمه‌های ساخته شده در دوران قاجار در مناطق مختلف ایران از جمله یزد و کرمان توسط زرتشتیان هند مانند دخمه‌های ساخته شده در هندوستان) فراتر از الگوهای محلی، "ثبات و یکپارچگی فرهنگی و هویت گروهی" را در سرزمین‌های گوناگون به نمایش بگذارد. مفهومی که امروزه به عنوان یک ارزش قابل تعمق است.

• ارزش‌های اصالت، ندرت و تداوم مکان

این محوطه تاریخی دربردارنده دو دخمه تقریباً مشابه با ساختار فیزیکی و معنایی اصیل است که در ادوار تاریخی متفاوتی (ساسانی و قاجاریه) شکل گرفته، به همان صورت اولیه خود باقی مانده‌اند و گواه بر آن هستند که مفاهیم شالوده‌ای در آیین دخمه‌گذاری نزد زرتشتیان، در طول نسل‌های مختلف اصالت و اعتبار خود را به شکل "تداوم" یافته حفظ کرده‌اند. «اجزای هر رسم یا آیین ممکن است در شرایط گوناگونی زمانی و مکانی تغییر کند اما بنیان و شالوده رسم همواره ثابت باقی می‌ماند» (مزداپور، ۱۳۸۳: ۱۴۷). بنای هر دو دخمه شکل اولیه خود را تا پایان حیات، هم در ماده و هم محتوا حفظ کرده‌اند و این موضوع مجموعه را متضمن ویژگی "اصالت" کالبدی - به عنوان یک شاخص کیفی اساسی متمرکز بر ارزش‌ها^{۱۴} - کرده است. به علاوه این مجموعه یکی از نمونه‌های نادر دخمه‌های ایرانی بر جای مانده از دوران باستان است که در بردارنده ساختمان‌هایی از دوره‌های تاریخی مختلف است و معماری آن علاوه بر مفهوم اصالت، دارای مفهوم ارزشمند "ندرت" در گونه معماری برپا شده نیز هست. با توجه به هم‌جواری دو دخمه که متعلق به ادوار مختلف تاریخی، این مجموعه به عنوان یک نمونه نادر این پتانسیل را دارد تا طی یک فرآیند تحقیقاتی زمینه بازخوانی و فهم مؤلفه‌های فیزیکی و معنایی معماری با محتوای مذهبی - عقیدتی را برای گونه‌ای خاص از "معماری تدفینی"^{۱۵} در ایران را فراهم آورد.

• حفاظت مکان مبتنی بر نیازها و منافع

به طور قطع، با توجه به عملکرد سوژه، انجام مداخلات باید با ملاحظات زیادی صورت گیرد. مجموعه مذکور سال‌ها قبل عملکرد و بسیاری از مفاهیم درونی خود را به طور کامل از دست داده است. اصلی‌ترین پرسش در گزینش شیوه

بررسی تحولات تاریخی، فرهنگی و اجتماعی ایران زرتشتی) بقایای معماری مجموعه، تجسمی زنده و تصویری واقعی از تاریخ هستند که منظری فرهنگی - آیینی^{۱۴} خلق کرده‌اند؛ این مجموعه با در برداشتن سه مفهوم قدمت، شیئیت و پیام انسانی بازگو کننده بخشی از آیین‌های کهن در ایران باستان است. یافته‌های باستان شناختی به طور ذاتی و به شکلی یگانه این قابلیت را دارند که درباره تاریخ و رویدادهای آن با زبانی صریح و بدون هیچ‌گونه پیش داوری یا قضاوتی با لحنی واقعی یا نزدیک به واقعیت سخن گفته و نتایج سودمندی را برای پژوهشگران علوم مختلف به همراه داشته باشد. به عنوان مثال برای باستان‌شناسان یا تاریخ دانان نقش سندی را برای تکمیل یا به نظم در آوردن صفحات تاریخ - خصوصاً تاریخ اجتماعی، فرهنگی و عقیدتی زرتشتیان ایران ایفا کند. با توجه به شاخصه‌های تاریخی، فرهنگی، اجتماعی منحصر بفرد این مجموعه به عنوان میراثی مادی و معنوی که دارای مفاهیم فرهنگی، آیینی، بومی سنت‌های دیرین در ایران است؛ این قابلیت را دارد تا به عنوان "سندی قدیمی" واجد "ارزش‌های فرهنگی و باستان شناختی"، پس از کاوش‌های علمی و باستان‌شناسی مورد حفاظت و صیانت قرار گیرد (فلامکی، ۱۳۹۵: ۱۰۱).

• ارزش‌های عاطفی و احساسی (شگفت‌انگیزی تا معنوی)، معماری و نمادین مکان

این مجموعه تاریخی گونه‌ای از معماری نمادین آیینی - تدفینی است که بقایای اصلی معماری ساده و بدون پیرایه آن (دو دخمه قدیم و جدید) مانند هر اثر معماری تاریخی دیگر، دارای شگفت‌انگیزی و ارزش‌های معمارانه خاص خود است. این ارزش‌ها با توجه به کاربری، انتخاب شکل و بستر محیطی مجموعه شامل موارد زیر است: به طور کلی، برج خاموشان فضای معماری باز و نمادینی است شامل مکان یا "یادمان عمومی" بوده است برای دربرگرفتن جسد درگذشتگان که موجودیت یافتن خود در کنار کاربری اصلی موجب می‌شده تا زندگان با قرار گرفتن در کنار آن در ارتباط ذهنی بین خود و شخص متوفی احساس مطلوب‌تری را تجربه کنند.^{۱۵} ضمناً با جای دادن متوفی در این مکان محصور، هم نوعی حرمت‌گذاری به جسد و هم نوعی عبرت‌آموزی در خصوص پایان یافتن زندگی در ذهن مخاطب چه در زمان گذشته و چه در زمان حاضر برای فرد زنده حاضر شده در مکان دریافت می‌شود و این خود به معنای آن است که مکان با همه سادگی که ویژگی شاخص آن است، از ارزش "احساسی - معنوی" نیز برخوردار است. «در حقیقت، قانوناً سنگی بر سنگ دیگر می‌تواند یک یادبود باشد، اگر که واجد ارزش باشد» (حجت، ۱۳۸۰: ۸۶). ارزش اجتماعی - فرهنگی، هویت گروهی ایدئولوژیکی مکان دخمه

حفاظت" این اثر فرهنگی به عنوان دو مؤلفه اصلی مینا در حفاظت آن، بازگو کننده این موضوع است. مجموعه این قابلیت را دارد تا به سبب نتایج سودمند حاصل از حفاظت، مورد توجه خاص حامیان، سهامداران و حافظان ثروت‌های فرهنگی قرار گرفته و به موازات زمینه‌سازی برای دستیابی به نتایج مذکور، از زوال اثر تاریخی نیز پیشگیری به عمل آید. بررسی گزینه‌های ممکن در جهت مداخلات حفاظتی مجموعه فیلدن در کتاب حفاظت از بناهای تاریخی تعریف جامعی برای حفاظت ارائه داده است: «حفاظت اقدامی برای پیشگیری از زوال یک اثر است و کلیه اعمالی را در برمی‌گیرد که به طولانی تر شدن عمر میراث فرهنگی و طبیعی می‌انجامد و هدف از آن ابلاغ پیام‌های هنر شناسانه و نوع دوستانه این‌گونه ساختمان‌ها به کسانی است که با شگفتی بدان‌ها نگرسته و از آنها استفاده می‌کنند. همواره حداقل کنش مؤثر، بهترین روش است و حتی‌المقدور هر اقدام انجام شده باید برگشت‌پذیر باشد و مانع دخالت‌های لازم احتمالی در آینده نشود...»؛ (یوکیلتو، ۱۳۸۷: ۲۶۴).

«حفاظت باید پیام‌ها و ارزش‌های اموال فرهنگی را باقی نگه دارد^{۱۹} و اگر ممکن باشد آن را ارتقاء بخشد. این ارزش‌ها به طور سیستماتیک به سازماندهی کردن اولویت‌ها در تصمیم‌گیری در هنگام مداخلات فرضی کمک می‌کنند؛ به علاوه رفتاری با مقدار و ماهیت خاص را برقرار می‌سازند» (Filden, 2003: 3)، پژوهش حاضر چهار معیار: «حفظ ارزش‌های منتسب به اثر»، «منافع حاصل از حفاظت اثر»، «بهبود وضعیت حقیقی اثر» و «مرتفع شدن نیازهای ذی‌نفعان اثر» شاخص‌هایی هستند که چارچوب‌های نظری و عملی اقدامات حفاظتی اثر مورد پژوهش را مشخص کرده و میزان توجه به آنها، در هریک از مداخلات فرضی زیر برای انتخاب گزینه نهایی به سنجش برده شده می‌شود.

گزینه ۱: حفاظت اثر در قالب حفاظت پیشگیرانه برای جلوگیری از افزایش روند آسیب‌های فیزیکی صورت گرفته و این مجموعه تاریخی به شکلی صرفاً نشانه‌ای و نمادین و بدون هرگونه مداخله‌ای در بنا و منظر طبیعی آن مورد حفاظت کالبدی واقع شود.

گزینه ۲: حفاظت اثر در قالب باززنده‌سازی^{۲۰} از طریق بازگرداندن کاربری قبلی بنا به آن به شکلی کاملاً کلاسیک و با تأکید بر حفظ تمامیت^{۲۱} وجودی آن.

گزینه ۳: حمایت و حفاظت از اثر در قالب باززنده‌سازی مجموعه از طریق ارائه کاربری جدید و متناسب با ماهیت و هویت آن و تقید به حرمت‌گذاری به بنا، البته با بهره‌گیری از استانداردهای امروزی برای انتقال معانی که اعتبار خود را از دست داده‌اند، با هدف پویاسازی مکان تاریخی و محیط اطراف آن.

مداخلات فرضی بر روی این مجموعه تاریخی و بقایای معماری‌اش، این است که آیا این مجموعه تاریخی که کاربری خود را از دست داده و به هیچ وجه بازگرداندن فعالیت قبلی به آن امکان‌پذیر نیست (بخشی از حقایق موجودیتی اثر) و نیز با در نظر داشتن همه ارزش‌های اشاره شده، به عنوان یک مجموعه تاریخی - فرهنگی پاسخگوی چه نیازهایی می‌تواند باشد و آیا پاسخگویی به این نیازها سودمند است و چنانچه پاسخ مثبت باشد؛ این منافع، به عنوان مؤلفه‌های مداخله‌گر در حفاظت مجموعه کدامند؟ منفعی که به طور شایسته، با توجه و تأکید بر روی ارزش‌ها و حقایق اثر، متن و سابقه تاریخی و پیام‌های فرهنگی مجموعه را منعکس کنند و حتی ارتقاء بخشند. این منافع در (جدول ۳) به شرح زیر است:

براساس چارچوب بالا، منافع اصلی از «حفاظت دخمه زرتشتیان» را می‌توان در سه دسته اصلی زیر تبیین کرد:

• منافع محلی

حفظ دخمه‌ها در سطح محلی منجر به افزایش توان اکوتوریسم و در پی آن رونق فرهنگی و اقتصادی از طریق افزایش بهای زمین، بالا رفتن کیفیت زیستی محدوده، ارتقاء سطح کیفی و کمی خدمات در منطقه و افزایش توجه مدیران و مسئولان به بخش مذکور (روستای سیدی) خواهد شد (حفظ اسناد فرهنگی و نشانه‌های تاریخی).

• منافع منطقه‌ای

شهر کرمان یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین مراکز تمرکز و سکونت زرتشتیان در ایران است. تقویت جاذبه‌های گردشگری مربوط به آیین زرتشتی نه تنها باعث تقویت ارتباط میان زرتشتیان و مسلمانان خواهد شد (که خود در نهایت منجر به تقویت سطح فرهنگ و مراودات فرهنگی در منطقه می‌شود) بلکه به جذب گردشگر و توسعه گردشگری باعث تقویت اقتصادی شهر کرمان و کمک به ایجاد برند (شاخص) گردشگری برای شهر کرمان و در نتیجه افزایش و قدرت نقش کرمان در نقشه گردشگری منطقه می‌شود. بدیهی است که مجموعه گسترده‌ای از ذی‌نفعان شامل پژوهشگران، مردم محلی، مدیران دولتی و خصوصی و ... از عواید طرح منتفع خواهند شد.

• منافع ملی و بین‌المللی

مهم‌ترین نفع ملی افزایش ورودی گردشگران و رونق گردشگری به عنوان بزرگ‌ترین صنعت مالی و تجاری جهان و پیوستن به کشورهای قدرتمند در این زمینه است. علاوه بر آن اهمیت فرهنگی چنین اقداماتی در کشوری که خود در طول تاریخ محل برخورد تمدن‌ها و فرهنگ‌های مختلف بوده می‌تواند به ارتقای حس امنیت فرهنگی هم در محدوده ملی و هم بین‌المللی کمک کند. نتایج حاصل از بازشناسی و ارزیابی «ارزش‌ها» و نیز «منافع حاصل از

جدول ۱. طبقه بندی ارزش‌ها و معانی منتسب به یک اثر تاریخی، مطابق با نظریات اندیشمندان کلاسیک و معاصر علم حفاظت.

اندرشمندان	طبقه بندی ارزش‌ها و معانی در بنای تاریخی	تبیین ارزش‌های هویت یافته در مجموعه‌ی تاریخی دخمه زرتشتیان کرمان
برنارد م. فیلدن (M. Fielden) ^۹	احساسی (شگفت‌انگیزی، هویت، تداوم، معنوی و نمادین بودن)	شگفت‌انگیزی در شیوه تدفین خاص گذشته، هویت فرهنگی و تداوم با اصالت ماده و محتوا، نماد پایان زندگی جسمانی، معنوی با عبرت‌آموزی
	فرهنگی (سندیت، تاریخ، باستان‌شناسی، زیباشناختی و نمادین، معماری، منظر شهری، چشم انداز و بوم شناختی، تکنولوژیکی و علمی)	سندیت، تاریخی، باستان‌شناسی، معماری
	کاربردی (عملکردی، اقتصادی، آموزشی، سیاسی، قومی و نژادی)	اقتصادی، آموزشی، قومی و نژادی
سالوادور میونوز ویناس ^{۱۰} (Salvador Minoz Vinas)	معانی طبقه بالای فرهنگ (هنر و علم) معانی هویت گروهی معانی وابسته به ایدئولوژی	وابستگی به هویت گروهی آیین زرتشتی آداب و رسوم درون فرهنگی، تعلق و خاطره جمعی فضای ساخته شده در رابطه دو سویه با ایدئولوژی گروهی
آیلین اوربازلی ^{۱۱} (Aylin Orbasi)	ارزش معمارانه (استفاده از مصالح، تکنیک‌های ساختاری یا نمایش مهارت‌های حرفه‌ای) ارزش تاریخی و ارتباط با یک دوره تاریخی خاص نقش بنا در یک حادثه مهم تاریخی و یا ارتباط با یک شخصیت مهم تاریخی مشارکت بنا در ساخت مجموعه‌ای از بناها	انتخاب مصالح خاص متأثر از اندیشه‌های دینی، فرم، پلان و حجم تأثیر پذیرفته از شیوه تدفین معماری تاریخی (دوره ساسانی و قاجاریه) ایجاد ثبات و یکپارچگی فرهنگی توسط زرتشتیان هند در ایران دوره قاجاری
محمد منصور فلامکی ^{۱۲}	ارزش ندرت و نایابی (Rarity) ارزش‌های میان ذهنی جاری دو یا بیش از دو شخصیت ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی در گستره جغرافیایی خاص ارزش‌های انسانی (جاری میان اعضای گروه‌های مختلف) ارزش‌های فرهنگی بومی یا محلی	یکی از دو نمونه دربردارنده دخمه دوره ساسانی در ایران (شینی غلامپور، ۱۳۹۳) شاهدی بر رفتارهای فرهنگی متعلق به جامعه زرتشتیان ایران بازگو کننده آداب و سنن تدفین بومی و محلی فرهنگ و آیین‌های زرتشتی مربوط به زرتشتیان کرمان
چزاره براندی ^{۱۳} (Cesare Brandi)	ارزش‌های مذهبی و دینی (هم در گستره‌های سرزمینی و هم در طول زمان) ارزش‌های اخلاقی محلی و منطقه‌ای و ملی ارزش‌های محیطی و جغرافیایی ارزش‌های زیباشناختی	کاربری مذهبی و دینی (سرزمین و زمان) اخلاق آیینی و رفتار اجتماعی زرتشتیان موقعیت قرارگیری و مکان‌یابی اثر، اشراف محیطی و فاصله از شهر فرم، شکل و عملکرد معماری
	ارزش‌های تاریخی	سندیت و قدمت تاریخی - اصالت ماده و متن، آیین تدفین، ارتباط زرتشتیان هند و ایران، شرایط اجتماعی زرتشتیان ایران پس از اسلام

جدول ۲. ارزش‌های هویت یافته در دخمه‌های زرتشتیان. مأخذ: نگارندگان.

رده یک	باستان شناختی، سندیت، قدمت (تاریخی)
رده دو	عاطفی و احساسی (شگفت‌انگیزی، معنوی)، معماری و نمادین
رده سه	اجتماعی، فرهنگی، هویت گروهی و ایدئولوژی
رده چهار	اصالت، تداوم و ندرت

جدول ۳. طبقه بندی منافع ذی‌نفعان بر مبنای سلسله مراتب نیازهای مازلو^{۱۸} مأخذ: نگارندگان.

نیاز	منافع	گروه‌های ذی نفع
زیستی physiological	تقویت بنیة مالی و اقتصادی	ساکنین محلی، مدیران دولتی و خصوصی
امنیتی safety	افزایش امنیت جانی و روانی، جلوگیری از تبدیل به مکانی جرم خیز، افزایش امنیت مالی و اقتصادی	ساکنین محلی و گردشگران
تعلق پذیری belonging	نیاز تعلق‌پذیری و احساس تعلق زرتشتیان به ایران، تعلق‌پذیری ساکنین محلی به جامعه دوست‌دار میراث، تعلق‌پذیری علاقه‌مندان میراث به گروه‌های حامی و حافظ میراث	زرتشتیان، گردشگران، ساکنین محلی
اعتبار و احترام esteem	احترام به ارزش‌های فرهنگی زرتشتیان، تسهیل بازدید و احترام به نیازهای بازدید کنندگان و ایجاد حس احترام در آنها	زرتشتیان کرمان، ساکنین محلی، گردشگران، پژوهشگران و علاقه‌مندان فرهنگی
خودشکوفایی self-transcendence	لذت از حل مسئله میراث کهن، توانایی حل مشکل بناهای از کار افتاده، توانایی هم‌جوئی بین فرهنگی، توانایی زنده کردن فرهنگ‌های در حال فراموشی	زرتشتیان کرمان، پژوهشگران و متخصصان مرمتی، مدیران دولتی و خصوصی

جدول ۴. ارزیابی مداخلات براساس چهار معیار کیفی مفروض در تبیین چارچوب‌های نظری و عملی اقدامات حفاظتی اثر. مأخذ: نگارندگان.

نوع مداخله بر روی اثر	بهبود وضعیت حقیقی اثر	حفظ ارزشهای اثر	منافع حاصل از حفاظت اثر	مرتفع شدن نیازهای ذینفعان
حفاظت پیشگیرانه	جلوگیری از زوال مجموعه	سندیت، قدمت(تاریخی)، باستان شناسختی	منافع محلی	گردشگران
	بازگرداندن حیات به مجموعه	عاطفی و احساسی، معماری و نمادین	منافع منطقه	ساکنان محلی
	مورد توجه قرار گرفتن به عنوان منبع میراث	اجتماعی، فرهنگی، هویتی، ایدئولوژیکی	منافع ملی و بین‌المللی	زرتشتیان کرمان زرتشتیان پژوهشگران و متخصصان
		اصالت، ندرت و تداوم		مدیران دولتی و خصوصی
حفاظت در قالب باززنده‌سازی و آرایه کاربری قبلی	جلوگیری از زوال مجموعه	سندیت، قدمت(تاریخی)، باستان شناسختی	منافع محلی	گردشگران
	بازگرداندن حیات به مجموعه	عاطفی و احساسی، معماری و نمادین	منافع منطقه	ساکنان محلی
	مورد توجه قرار گرفتن به عنوان منبع میراث	اجتماعی، فرهنگی، هویتی، ایدئولوژیکی	منافع ملی و بین‌المللی	زرتشتیان کرمان زرتشتیان پژوهشگران و متخصصان
		اصالت، ندرت و تداوم		مدیران دولتی و خصوصی
حفاظت در قالب باززنده‌سازی و آرائه کاربری جدید و مرتبط با ماهیت و هویت بنا	جلوگیری از زوال مجموعه	سندیت، قدمت(تاریخی)، باستان شناسختی	منافع محلی	گردشگران
	بازگرداندن حیات به مجموعه	عاطفی و احساسی، معماری و نمادین	منافع منطقه	ساکنان محلی
	مورد توجه قرار گرفتن به عنوان منبع میراث	اجتماعی، فرهنگی، هویتی، ایدئولوژیکی	منافع ملی و بین‌المللی	زرتشتیان کرمان زرتشتیان پژوهشگران و متخصصان
		اصالت، ندرت و تداوم		مدیران دولتی و خصوصی

نتیجه‌گیری

با توجه به جدول فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که حفاظت پیشگیرانه، همانطور که مطابق با نتایج تئوری‌های کلاسیک حفاظت انتظار می‌رود، قادر به پاسخگویی به جمیع خواسته‌های حفاظتی نیست. به جز حفظ برخی ارزش‌های کالبدی، تقریباً در تمامی موارد مربوط به نیازهای ذی‌نفعان در همه سطوح منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی، از ارایه راه‌حل‌های کارساز عاجز است. از سوی دیگر، اگر چه انتظار می‌رود ارایه کاربری گذشته بنا به بهترین شکل ممکن بتواند به نیازهای حفاظتی پاسخگو باشد، اما مواجهه با حقایق زمان حال اثر، از جمله منسوخ شدن شیوه تدفین و مسایل بهداشتی و اجتماعی، عملاً پاسخگویی به نیازهای مخاطبین را غیر ممکن می‌سازد. ضمن اینکه ارایه این شیوه با توجه به تغییرات آیینی، هرگز منجر به اجرای کامل آن نخواهد شد. اما در برخورد نوع سوم، در صورتی که کاربری جدیدی ارایه شود که با اصالت و هویت بنا همخوانی داشته و همزمان بتواند از پس محدودیت‌های آیینی و مذهبی موجود نیز برآید (به عنوان مثال موزه آیینی زرتشتیان)^{۲۲}، می‌تواند راهکاری سازنده در پاسخگویی به تمامی نیازهای حفاظتی باشد. حتی در بخش حفظ ارزش‌های اثر و در مورد ارزش‌هایی مانند اصالت، ندرت و تداوم نیز گرچه به شکل ایده آلی نمی‌تواند این ارزش‌ها را بدون تغییر نگه دارد، با این حال به آنها آسیبی نیز وارد نخواهد شد. چرا که به استناد ماده ۵ منشور بین‌المللی ونیز^{۲۳} یکی از بهترین راهکارهای حفاظت آثار معماری، قراردادن آنها در کانون توجه به اقدامات مقتضی و یا حتی ایجاد کاربری مطابق با نیازهای روز و وارد کردن آنها به جریان زندگی معاصر است. این موضوع برای آثاری مانند محوطه تاریخی دخمه‌های زرتشتیان که به واسطه از دست دادن کاربری خود در زمان حاضر، قابلیت باززنده‌سازی و یا ارایه کاربری قبلی خود را نداشته و همچنین محدودیت‌های فراوانی برای ارایه کاربری‌های جدید دارند، می‌تواند به شکل ارایه موزه‌ای به کار گرفته شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. همچنین رک کامران زاده، ۱۳۹۱: ۲۷۵-۲۵۷.
۲. دخمه بر وزن زخمه به معنی دخم در (د خ م) و در پهلوی (دخمک)، دم به معنی داغگاه است؛ یعنی محلی که مردگان را می‌سوزانند، چه ریشه این کلمه (دگ) به معنی سوزانیدن است و کلمه «داغ» از همین ماده است. از اوستا مفهوم می‌شود که در قدیم، ایرانیان لاشه مردگان را می‌سوزانیدند (دهخدا، ۱۳۴۰ و معین، ۱۳۷۵). همچنین برای آگاهی از ریشه واژه دخمه رک: اکبرزاده، ۱۳۸۳.
۳. در مورد فلسفه مرگ در آیین زرتشت رجوع شود به: رضی: مرگ در دیانت زرتشتی: ۶۸۳-۶۸۷ و یادداشت‌ها
۴. حافظ: که دیدست ایوان افراسیاب - همان منزل است این جهان خراب
نه تنها شد ایوان و قصرش به باد - که کس "دخمه" نیزش ندارد به یاد
۵. در متن ونیدیداد نسو- کشه Nasu kasha: مرده‌کش، «ناسالار» (Nasalar)

نامیده می‌شوند (شینی غلام‌پور، ۱۳۹۳).

۶. Protection.

۷. Disused.

۸. Artistic.

۹. در مورد ارزش‌های منتسب به بنا از دیدگاه این پژوهشگر مراجعه شود به (Fielden, 2003: 6).

۱۰. Vinas, 2005: 51.

۱۱. Orbasli, 2007: 76.

۱۲. فلامکی، ۱۳۹۵: ۱۱۵.

۱۳. براندی، ۱۳۸۸: ۳۹.

۱۴. منظر فرهنگی مفهومی است در بردارنده ارزش‌های فرهنگی و طبیعی که نشان‌گر تعامل میان انسان و طبیعت در طول تاریخ است. مناظر فرهنگی آثار ارزشمندی هستند در برگیرنده، نگهدارنده و نشان‌دهنده هویت و تاریخ یک منطقه و ساکنین آن (مخلص، ۱۳۹۲).

۱۵. ششه: نام سبزه‌ای که زرتشتیان آن را برای مراسم پنجه آخر سال، سی روزه و آیین‌های دیگر مربوط به درگذشتگان سبزی می‌کنند. یا در ظرف روزین یا روی کوزه‌های سفالی (تره تیزک)، ... در قدیم که درگذشتگان را در دخمه می‌نهادند در روز اول فروردین ظرف‌های ششه را به دخمه‌ها می‌بردند و روی سنگ جلوی دخمه می‌گذاشتند (Boyce, 1977: 228) رسمی که اکنون در آرامگاه انجام می‌شود و نزد دیگر ایرانیان - در ظرف‌آباد فارس و خور - باقی مانده است (مزدآپور، ۱۳۸۳: ۱۴۷).

۱۶. (ICOMOS, 1994)

۱۷. به این دلیل که هیچ عمل دفن کردنی در شیوه دخمه‌گذاری صورت نمی‌گیرد، باید با ملاحظه بیشتری از واژه «تدفین» استفاده کرد (نگارندگان).

۱۸. Maslow's hierarchy of needs؛ این سلسله مراتب براساس رده‌بندی انجام شده توسط آبراهام مازلو شامل نیازهای: زیستی، امنیتی، تعلق‌پذیری و عشق، اعتبار و احترام، خودباوری و خودکوفایی است. برای مطالعه بیشتر در این زمینه رجوع کنید به: (Maslow, 1943).

۱۹. preserve.

۲۰. Restoration.

۲۱. «... تمامیت اثر بر چهار عامل است: ۱- مواد تشکیل دهنده اثر ۲- ویژگی‌های قابل مشاهده اثر ۳- هدف تولیدکننده اثر ۴- نقش اصلی اثر» (Vinas, 2005: 66).

۲۲. انتخاب چنین کاربری‌ای برای یک بنای تاریخی، پژوهشی مفصل و مرتبط با همین مقاله را می‌طلبد.

۲۳. «استفاده از بناهای یادبود برای مقاصد سودمند اجتماعی کار حفاظت آنها را راحت می‌کند» (ICOMOS, 1964).

فهرست منابع

- احمدی بهابادی، افسانه. ۱۳۹۲. طرح مرمت و احیاء دخمه چم. دانشگاه شهید باهنر کرمان: دانشکده هنر و معماری صبا.
- آذرگشسب، موبد اردشیر. ۱۳۴۸. آیین کفن و دفن زرتشتیان. تهران: چاپ راستی.
- اکبرزاده، داریوش. ۱۳۸۳. دخمه. مجله مطالعات ایرانی، ۳ (۵): ۶-۱.
- اوشیدری، جهانگیر. ۱۳۷۹. نور آتش آتشکده در آیین زرتشت. تهران: انتشارات سعدی.
- براندی، چزاره. ۱۳۸۸. تئوری مرمت. ت: پیروز حناچی. تهران: دانشگاه تهران.
- بویس، مری. ۱۳۸۸. زرتشتیان، باورها و آداب دینی آنها. ت: عسکر بهرامی. تهران: نشر ققنوس.
- تاران، یلدا. ۱۳۹۲. طرح مرمت و احیاء دخمه زرتشتیان کرمان. دانشگاه شهید باهنر کرمان: دانشکده هنر و معماری صبا.
- چایچی امیرخیز، احمد و سعیدی هرسینی، محمدرضا. ۱۳۸۱. نگاهی به تدفین تابوتی در ایران باستان. تهران: نشر سمیرا.
- حجت، مهدی. ۱۳۸۰. میراث فرهنگی در ایران. سازمان میراث فرهنگی کشور.

- کبیر.
- ناس، جان بایر. ۱۳۵۴. *تاریخ جامع ادیان*. ت: علی اصغر حکمت. چاپ سوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
 - نائیبیان، جلیل و علیپور، جواد. ۱۳۸۹. *مانکجی لیمجی و جامعه زرتشتیان ایران عصر قاجار*. فصلنامه *تاریخ نامه ایران بعد از اسلام*، ۱(۱): ۱۶۰-۱۲۹.
 - نیبرگ، هنریک ساموئل. ۱۳۸۳. *دین‌های ایران باستان*. ت: سیف‌ا... نجم‌الدینی. همدان: انتشارات دانشگاه باهنر.
 - یوکیلتو، یوکا. ۱۳۸۷. *تاریخ حفاظت معماری*. ت: محمد حسن طالبیان. انتشارات روزنه.
 - Ashurst, J. (2007). *Conservation of ruins*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
 - Boyce, M. (1977). *A Persian Stronghold Zoroastrianism*. Oxford: University Press.
 - Fielden, B. (2003). *Conservation of historic buildings*. Third edition. Oxford; Burlington, MA: Architectural Press.
 - Framji, K. D. (1884). *History of the Parsis*. Vol. I, Including their manners, customs, religion and present position. London: Macmillan & co.
 - ICOMOS. (1964). *International charter for the conservation and restoration of monuments and sites* (The Venice charter). Available from: https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf. accessed 25 June 2017.
 - ICOMOS. (1994). *The Nara document on authenticity*. Available from: <https://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>. accessed 21 June 2017.
 - Maslow, A. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, (50): 370-396
 - Orbasli, A. (2007). *Architectural conservation*. New York: Wiley.
 - Viñas, S. M. (2005). *Contemporary Theory of Conservation*. London: Routledge.
 - دهخدا، علی اکبر. ۱۳۴۰. *لغتنامه دهخدا*. تهران: دانشگاه تهران.
 - رضی، هاشم. ۱۳۸۵. *مرگ در دیانت زرتشتی*. ماهنامه *آینده*، (۱۷): ۶۹۶-۶۸۳.
 - زرین‌کوب. عبدالحسین و همکاران. ۱۳۹۴. *تاریخ ایران کیمبریج*. چاپ یازدهم. گردآوری: رن. فرای. ت: حسن انوشه. تهران: انتشارات امیرکبیر.
 - سروشیان، جمشید. ۱۳۵۶. *فرهنگ به‌دینان*. چاپ دوم. به کوشش منوچهر ستوده. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
 - شینی غلامپور، رویا، حیدری بنی، داریوش و کریم‌نژاد، محمد مهدی. ۱۳۹۳. پژوهشی در معماری آیینی دخمه‌های زرتشتیان. مطالعه موردی: دخمه‌های مانکجی لیمجی هوشنگ هاتریا و گلستان بانوی یزد. فصلنامه *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۵ (۱۸): ۶۷-۷۹.
 - علیپور، نسیم. ۱۳۸۵. *دادگاه چم گوشه‌هایی از معماری و شیوه‌های تدفین پیروان اشو زرتشت پیامبر بزرگ ایرانی*. تهران: نشر سمیرا.
 - فلامکی، محمد منصور. ۱۳۸۰. *باززنده‌سازی بناها و شهرهای تاریخی*. چاپ چهارم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
 - فلامکی، محمد منصور. ۱۳۹۵. *منشور مرمت معماری*. تهران: نشر فضا.
 - فیلدن، برنارد و یوکیلتو، یوکا. ۱۳۸۸. *راهنمای مدیریت برای محوطه‌های میراث جهانی*. ت: پیروز حناچی. چاپ دوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
 - قدیانی، عباس. ۱۳۹۲. *مذهب و باورهای دینی «از ایران باستان تا پایان سلسله زندیه»*. تهران: انتشارات آرون.
 - مخلص، فرنوش و فرزین، احمدعلی و جوادی، شهره. ۱۳۹۲. *مزار پیرمراد، منظر فرهنگی - آیینی شهرستان بانه*. فصلنامه *باغ نظر*، ۱۲ (۳۴): ۳۸-۲۷.
 - کامران‌زاده، مطهره و ذره‌پور، مرتضی. ۱۳۹۱. *تحلیل و بررسی آداب تدفین زرتشتیان کرمان*. فصلنامه *پژوهشگران فرهنگ*، (۳۰): ۲۷۵-۲۵۷.
 - مزدآپور، کتابون. ۱۳۸۲. *زرتشتیان*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
 - معین، محمد. ۱۳۷۵. *فرهنگ فارسی معین*. تهران: انتشارات امیر

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

خواجه‌پور، منصور و رئوفی، زینب. ۱۳۹۷. *راهبردی نظری برای باززنده‌سازی دخمه‌های زرتشتیان در ایران (نمونه موردی: دخمه زرتشتیان کرمان)*. *باغ نظر*، ۱۵ (۶۱): ۶۴-۵۳.

DOI: 10.22034/bagh.2018.63865

URL: http://www.bagh-sj.com/article_63865.html

